

УДК 027.2:27-523.4(6-17 Хипон)
27-1 Августин, свети
Прегледни рад

Библиотека блаженог Августина

Ненад Идризовић
Народна библиотека Србије, Београд
nenad.idrizovic@nb.rs

Сажетак

Ранохришћанска библиотека на Западу о којој има највише веродостојних података не налази се ни у Риму ни у Италији, него на северу Африке, у граду Хипону. Припадала је Аурелију Августину (354-430), епископу овога града. Постојање овако добро опремљене и организоване библиотеке није била уобичајена појава, поготово у провинцијалном граду као што је Хипон. Заслуга за њену репутацију међу ранохришћанским библиотекама припада продуктивности и жељи за знањем Августина Хипонског. Зна се да библиотека није била уништена у инвазији Вандала 431. године, али се о њеној потоњој судбини не зна ништа.

Кључне речи:

ранохришћанске библиотеке, Северна Африка, Цирта, Хипон, Августин Хипонски, Посидије, рукописи, дистрибуција

Увод

Аурелије Августин је рођен 13. новембра 354. године у Тагасту, у провинцији Нумидији (Северна Африка), која је у то доба била у саставу Римске империје. Данас је Тагаста мали град у северном Алжиру, на граници са Тунисом. По завршетку школовања 373. године, Августин почиње да држи приватне часове реторике, прво у родној Тагасту, а затим у Картагини. У деветнаестој години ступа у секту манихејаца и наредних девет година био је њихов члан. Око годину дана је провео у Риму, затим је отишао у Милано, где је, захваљујући префекту Симаху, добио место учитеља беседништва. Његово обраћање у хришћанство одиграло се 386. године, што је утицало да напусти учитељску службу и повуче се у самоћу. Наредне године се крстио и отишао у Хипон. Хиротонисан је за хипонског епископа 395, а на епископској катедри службовао је све до своје смрти 430. године. У Хипону је основао библиотеку, чији је почетни фонд формиран од књига које је донео са собом из Милана. То је била његова радна библиотека, која му је увек била на располагању,¹ али је, за време Августиновог епископовања, она уједно била и црквена библиотека.² Она може да

се окарактерише као црквено-научна библиотека, јер је њен фонд, који се састојао од великог броја црквено-полемичких и догматских списа, превазилазио библиотечки фонд једне локалне хришћанске општине.

Августин је написао многе списе који ће остати упамћени као најлепша литерарна дела ране латинске средњовековне књижевности. Свакако, два његова најзначајнија дела су *Исјавесџи* и апологетски спис *О држави Божијој*. Он је био филозоф, естет, психолог, богослов, беседник, историчар и мистик. Утицај његових ставова осећа се кроз читав средњи век и с правом је окарактерисан као највећи геније кога је имала Хришћанска црква на Западу.³

Најранији податак о постојању ранохришћанске библиотеке на северу Африке

Црквено-општинске, или, како су одскоро у научним круговима добиле назив, конгрегационе библиотеке, представљају колекције архивске и библиотечке грађе локалне хришћанске општине, које су, поред званичних докумената, садржале и копије *Свештој писма*.⁴ Најранији забележени податак о постојању црквено-општинске библиотеке у

¹ J. Scheele, "Buch und Bibliothek bei Augustinus", *Bibliothek und Wissenschaft* 12 (1978): 64.

² Harry Y. Gamble, *Books and Readers in the Early Church: a history of early christian text* (New Haven; London: Yale University Press, 1995), 166.

³ Ненад Ристовић, *Старохришћански класицизам: позитивни ставови старохришћанских писаца према античкој књижи* (Београд: Чигоја 2005), 214-221.

⁴ Harry Y. Gamble, *Нав. дело*, 144-145.

Северној Африци налази се у судским извештајима за време Диоклецијановог прогона, почетком IV века. Прогон је почео са неколико Диоклецијанових прогласа против хришћана. У првом прогласу, који је издат 303. године, налази се наређење да царски изасланици конфискују и спале све хришћанске списе које нађу. У *Акцијама пре конзула Зенофила* детаљно је описан догађај конфискации хришћанских списа у Цирти, главном граду Нумидије.⁵ Из овог описа може се сазнати да су војници тражили законске списе (књиге *Старој завети*), новозаветне (*Јеванђеља* и *Посланице*) и кодексе. Чланови хришћанске заједнице, као и свештенство (ипођакони и четчеве) били су мучени, а куће су им претресане. Иако су настојали да сакрију своје списе, том приликом је нађено и конфисковано тридесет седам, укључујући и велики кодекс (*Јеванђеља*) и неколико фрагмената.⁶ Нарочито је занимљива чињеница да је кућа у којој су се скупљали хришћани имала собу где су се налазили ормани са празним ћуповима за смештај списа, што сведочи о томе да је хришћанска општина поседовала библиотеку са великом колекцијом.

Августинова библиотека у Хипону

Каламски епископ Посидије (V век)⁷, који се четрдесет година дружио са Августином, написао је 432. године спис *Животиј светијој Августини*. У њему се налазе два сведочанства о постојању црквене библиотеке у Хипону. У првом помену, фонд библиотеке био је опремљен списима које је написао Августин, као и великим бројем списа против јеретика и тумачењима *Светијој њисма* које је он преписао и исправио. Посидије је чак урадио и каталог ових списа, беседа и писама, да свако ко га прочита и ко више воли Божју истину од земаљског богатства, може да направи свој читалачки избор. Посидије напомиње да би свако ко жели да добије копију било ког списа за себе, требало да то уради у црквеној библиотеци у Хипону, јер се у њој могу наћи најбоље израђене

копије текстова.⁸ На другом месту Посидије каже да Августин није написао тестамент, јер као један од Божјих сиромаша није имао шта да остави. Једино је рекао да би црквена библиотека и сви остали кодекси требало да буду сачувани за будуће генерације.⁹ Напомињањем да поред црквене библиотеке постоје још неки кодекси, упућује да неки нису у власништву библиотеке и да су смештени на другом месту. У једном од Августинових писама постоји податак да су се кодекси са библијским текстовима налазили у цркви, где су се читали и тумачили на литургијским сабрањима. Иза себе је оставио свештенике, мушке и женске манастире са старешинама, заједно са њиховим библиотекама, у којима су се налазили списи и беседе које је написао Августин, али и други свети људи (књиге *Старој* и *Новој завети*, заједно са побожним списима и монашким правилима).¹⁰

Посидије је саставио *Каталој* (*Indiculum*) црквене библиотеке у Хипону, вероватно за време опсаде Вандала 431. године, који је касније прикључен спису *Животиј светијој Августини*.¹¹ Овај каталог нам не даје потпуну информацију о предметном садржају црквене библиотеке у Хипону, јер се у њему не налазе пописани нехришћански списи и архивска грађа (синодске преписке, црквено-правне расправе и службене уредбе). Каталог чини списак од 1.030 Августинових дела, пописаних по хронолошком редоследу и класификованих у три категорије: списи, беседе и писма. Поред Августинових дела, у фонду су се налазиле књиге *Светијој њисма* у више копија, дела других црквених латинских писаца и дела грчких црквених писаца преведених на латински. У фонду је вероватно било неких нехришћанских списа. Августин се у састављању својих дела користио списима класичних писаца, што указује на могућност да је у библиотеци постојало место за њихов смештај. Као епархијски архијереј, сигурно је водио рачуна о чувању архивске грађе, о чему има помена у његовим делима. Сасвим је могуће да се архивска грађа водила као посебна колекција у библиотеци.¹²

Састављањем каталога Посидије је хтео да обавести хришћанску читалачку публику шта је све

⁵ После Вандалске инвазије 431, па до 439. године, за главни град Нумидије проглашен је Хипон. Римљани су га поново заузели 534. и остали у њему до 698. године, када су га заузели Сарацени.

⁶ *Gesta apud Zenophilum consularem*, 793-800.

⁷ Herbert T. Weiskotten, "Introduction", у *Sancti Augustini Vita : scripta a Possidio episcopo* (Princeton: Princeton University Press, 1919), 10.

⁸ Poss., *Vita* 18, 42-54.

⁹ Poss., *Нав. дело*, 31, 4-5

¹⁰ Poss., *Нав. дело*, 31, 7

¹¹ Herbert T. Weiskotten, *Нав. дело*, 21-22; Критичко издање приредио је А. Wilmart у *Miscellanea Agostiniana II* (1931), 161-233.

¹² Harry Y. Gamble, *Нав. дело*, 167.

Августин написао и где се његова дела могу наћи и копирати. Августин је учествовао у осмишљавању и састављању каталога, јер је у свом спису *Преисцртавања (Reatractationes)*, где је критиковао своје ставове из млађих дана, класификовао своја дела исто као што је Посидије урадио.¹³ Он је назначио време и у којим околностима је свако дело било написано. Све ове информације Посидије је искористио у састављању каталога. Постоји довољно доказа да је каталог који је саставио Посидије заснован на Августиновом систему каталогизације дела.¹⁴

Нема пуно података о организацији црквене библиотеке у Хипону. Зна се да није била јавна. Њене фондове користили су углавном клирици који су помагали Августину у епископској резиденцији. Уз Августиново допуштење, правили су се преписи списа, а о њиховом позајмљивању нема помена.¹⁵ Иначе, до нас је дошло сачувано једно Августиново писмо, у којем се налази правило о позајмљивању списа у манастирским библиотекама у оквиру његове епархије, које гласи:

„(...) сви они који су на дужностима, да ли у магацину, или у вешерају, или у библиотеци, треба да служе својим сестрама без гунђања.

Нека се рукописи позајмљују у одређен сат сваког дана и свако ко буде питао за њихово позајмљивање у неки други сат, неће их добити“.¹⁶

У библиотеци су се понекад израђивале копије, углавном Августинових дела, онима који би их наручили на свој захтев и трошак, или некој важној личности као поклон. Набавна политика библиотеке заснивала се на добијању поклона и позајмљивању списа, који су се после израђене копије враћали власнику. Када се податак о израђивању копија за попуњавање фонда и њихово умножавање (некоме за новац, а некоме на поклон), уклопи са Августиновом навиком да саставља своја дела диктирајући стенографима, ствара се наговештај о постојању скрипторијума и многобројних вештих стенографа и преписивача који су асистирали у библиотеци.¹⁷

Издавање и дистрибуција Августинових дела

Информације о процесу издавања и дистрибуцији, тј. писању и преписивању Августинових дела, налазе се углавном у његовим писмима. Августин је нека своја ранија дела дистрибуирао уз помоћ свог породичног пријатеља и финансијског покровитеља Романа из Тагасте. У једном писму које је Роман лично однео светом Павлину Нолском (353-431), Августин каже да Роман може да га опскрби са било којим његовим делом.¹⁸ У другом писму из каснијег периода, упућеном светом Павлину Нолском, уз које је послао и спис *О слободном одлучивању* у три књиге, напомиње да их Роман не поседује. На основу ових Августинових напомена, сасвим је могуће да је Роман у ранијем периоду вршио службу његовог књижевног агента (менаџера, како би се данас рекло). Био је опремљен примерцима његових дела, чије је копије вероватно израђивао о свом трошку, а онда је вршио њихову даљу дистрибуцију заинтересованој читалачкој групи или појединцу.¹⁹

У писму које је Августин написао 416. године картагинском епископу Аурелију (4. в – око 430), налази се детаљни опис његове кампање поводом издавања и даље дистрибуције дела *О Светијој Тројици*.²⁰ Почео је га да пише око 398. године, док је био млад (*iuvenis*), а завршио га је 418/419. године као стар човек (*senex*).²¹ Из садржаја писма види се да он очекује од Аурелија да обезбеди један примерак који ће бити расположив за преписивање (дистрибуцију) заинтересованој читалачкој публици. Августинови нестрпљиви пријатељи су, пре него што је завршио писање 12. књиге *О Светијој Тројици*, почели да врше дистрибуцију овог дела. Овај поступак је много разбеснео Августина, јер је хтео да уради још неке исправке пре него што га изда. Чак је хтео да одустане од даљег писања.²² На жарке молбе његових пријатеља, завршио је писање много касније.²³

Пре седамдесет година пронађено је једно Августиново писмо упућено Фирму, које је напи-

¹⁸ Aug., Ep., 27, 4.

¹⁹ Harry Y. Gamble, Нав. дело, 133.

²⁰ Aug., Ep., 174; Aug., Retr., 2, 41.

²¹ Aug., Ep., 174.

²² Aug. Retr. 2, 15.

²³ Tomislav J. Šagi-Bunić, *Povijest starokršćanske književnosti. Sv. 1. Patrologija od početka do sv. Irineja* (Zagreb: Starokršćanska sadašnjost 1976), 19-20.

¹³ Aug., Retr., 2, 41.

¹⁴ Harry Y. Gamble, Нав. дело, 167.

¹⁵ Harry Y. Gamble, Нав. дело, 168.

¹⁶ Aug., Ep., 221, 14.

¹⁷ Harry Y. Gamble, Нав. дело, 168.

сано после 426. године.²⁴ У њему се налази опис издавања и дистрибуције дела *О држави Божјој*. Пошто је Фирму послао своје дело, он га саветује како да га среди за даљу дистрибуцију заинтересованој читалачкој публици у Картагини. Августин му том приликом налаже да овај спис да свакоме ко жели да га препише, али пошто се састојао од више томова, он га је из практичних разлога замолио да не да великом броју заинтересованих у исто време, него једном или највише двојици.

Као што видимо, издавање и дистрибуција Августинових дела личе на делатност једне (за оно време) солидно организоване издавачке куће. Поред Романа, Аурелија и Фирма, не зна се да ли је Августин имао још неке сараднике који су му помагали.²⁵

Закључак

Предвиђајући да ће Вандали, у свом освајачком налету, уништавати културне тековине града

Хипона, Августин је, тестаментом, намеравао да библиотеку спасе од растурања и књиге остави у сигурне руке. Захваљујући томе што је књиге предао свештеницима и старешинама манастира који су знали да их сачувају за будуће генерације, данас имамо јасну слику о његовом животу и раду. Само мали број његових дела није сачуван, што показује да је његова молба у тестаменту услышена.

Колики је био укупан фонд ове библиотеке не зна се поуздано, јер је до нас дошао сачуван само каталог који садржи пописаних 1.030 Августинових дела. Зна се да је Августин у својој библиотеци имао дела нехришћанских и хришћанских писаца (грчких и латинских), као и синодску преписку, црквено-правне расправе и службене уредбе. По претпоставци, вероватно је постојао комплетан каталог свих списа који није сачуван. Ова библиотека не може да се окарактерише као црквено-општинска, јер се у њеном фонду нису налазиле само књиге за литургијску употребу, него и црквено-полемички и догматски списи. За њу може да се каже да је била у рангу са библиотеком у Кесарији Палестинској, само што није имала статус јавне истраживачке библиотеке.

²⁴ C. Lambot, "Lettre inédite de S. Augustin relative au 'De Civitate Dei'", *Rbén* 51 (1939): 109-121.

²⁵ Harry Y. Gamble, Нав. дело, 137.

Литература:

1. Aurelii Augustini. *Epistolae*. Corpus Christianorum, Series Latina 33.
2. Aurelii Augustini. *Retractationum*. Corpus Christianorum, Series Latina 32.
3. Gamble, Harry Y. *Books and Readers in the Early Church: a history of early christian text*. New Haven; London: Yale University Press, 1995.
4. *Gesta apud Zenophilum consularem*. Corpus Christianorum, Series Latina 43.
5. Lambot, C. "Lettre inédite de S. Augustin relative au 'De Civitate Dei'". *Rbén* 51 (1939): 109-121.
6. Possidii. *Sancti Augustini Vita*. Princeton: Princeton University Press, 1919.
7. Ристовић, Ненад. *Старохришћански класицизам: поистовинни ставови старохришћанских писаца према античкој књижи*. Београд: Чигоја, 2005.
8. Scheele, J. "Buch und Bibliothek bei Augustinus". *Bibliothek und Wissenschaft* 12 (1978): 14-114.
9. Šagi-Bunić, Tomislav J. *Povijest starokršćanske književnosti. Sv. 1, Patrologija od početka do sv. Irineja*. Zagreb: Starokršćanska sadašnjost, 1976.
10. Weiskotten, Herbert T. "Introduction". U *Sancti Augustini Vita: scripta a Possidio episcopo*. Princeton: Princeton University Press, 1919.

The Library of St. Augustine the Blessed

Abstract

The early Christian library about which the greatest amount of trustworthy data has been saved until nowadays was located in northern Africa, in the town of Hippo. It belonged to Aurelius Augustine (354-430), the bishop of this town. The initial fund of the library was formed sometime around the 387 AD. It is well known that the library had been developing until Augustine's death, and that it was not destroyed in the invasion of the Vandals in 431 AD, but we know nothing of its subsequent destiny. It is also unknown what was its total fund, since the only catalog that has survived contains the list of 1.030 works of Augustine. In his library Augustine had possessed works of non-Christian and Christian writers (Greek and Latin), synodal correspondence, ecclesiastical and legal debates, official decrees, as well as books intended for liturgical use. A complete catalog of all writings which is assumed to be existed has unfortunately not been saved. Existence of so well-equipped and organized library was not common, especially in provincial towns such was Hippo. All merits for its reputation amongst early Christian libraries belong to the productivity and desire for knowledge of its founder.

Keywords:

early Christian libraries, North Africa, Cirta, Hippo, Augustine of Hippo, Possidius, manuscripts, distribution

Примљено: 20. децембар 2011.
Исправке рукописа: 13. фебруар 2012.
Прихваћено за објављивање: 1. март 2012.